הלכות מלמדים

ילקוט יוסף

מתוך ילקוט יוסף, מאת הרב יצחק יוסף.
הטקסט נלקח מאתר «ילקוט יוסף חינם – האתר להפצת יהדות» (yalkut.info).
זכויות היוצרים על הטקסט שמורות לבעליהן. הקובץ נועד ללימוד בלבד ואינו למכירה.
geulaquiz.com

סימן רמה, רמו – הלכות תלמוד תורה

א מצות עשה על כל איש מישראל ללמוד תורה הלכה למעשה כפי כוחו, ועל-ידי זה יוכל גם כן לקיים המצוות כהלכתן, ולשמור עצמו מכל איסורי תורה, וכמו שנאמר בתורה (דברים ה א): ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם. וכמו שאמרו רבותינו (קידושין מ.) גדול תלמוד שמביא לידי מעשה. לפיכך כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור בין זקן גדול שתשש כוחו. ואפי׳ היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים, ואפי׳ בעל אשה ובנים שחייב לפרנסם, חייב לקבוע לו זמן ללמוד תורה ביום ובלילה. שנאמר (יהושע א ח) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה. [רמב״ם פרק א׳ מהלכות ת״ת ה״ח, וטור וש״ע יו״ד סי׳ רמו ס״א]

ב ועד אימתי חייב אדם ללמוד תורה, עד יום מותו, שנאמר (דברים ד ט) רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך. וכל זמן שלא יעסוק בתורה הוא שוכח (הרמב״ם פ״ב ה״י, וטוש״ע יו״ד סי׳ רמו ס״ג). ואין דברי תורה מתקיימים במי שמרפה עצמו עליהן, ולא תימצא תורה אצל אלה שלומדים מתוך עידון ואכילה ושתיה, אלא במי שממית עצמו על התורה, ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה. כך אמרו חכמים דרך רמז (ברכות סג:), זאת התורה אדם כי ימות באהל, שאין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהלי החכמים. וכן אמר שלמה בחכמתו, התרפית ביום צרה צר כחכה. ועוד אמר (קהלת ב ט), אף חכמתי עמדה לי, תורה שלמדתי באף היא שעמדה לי. (ילקוט שמעוני קהלת פ״ב). וכך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ובתורה אתה עמל. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד עמוד סו].

ג כל השוכח דבר מתלמודו הרי זה מתחייב בנפשו, וכל זה לא נאמר אלא ביושב ועוסק בדברים בטלים, ואינו חוזר על תלמודו, אבל אם אכל זיתים וכיוצא באלו הדברים המביאים לידי שכחה, אין בזה איסור תורה. [שו״ת יביע אומר ח״ב יו״ד סימן ח׳ אות ב׳]

ד יש אומרים דמה שאמרו חז״ל ״כל השוכח דבר מתלמודו הרי זה מתחייב בנפשו״ לא נאמר אלא בזמן הראשונים שלמדו בעל פה, אבל לאחר שנכתב הש״ס לא שייך דין זה. ויש חולקים. [יביע אומר חלק ב׳ חיו״ד סימן ח׳ אות ב]

ה חייב אדם לשלש את לימודו בכל יום שליש בתורה שבכתב, דהיינו תנ״ך, ושליש במשנה, ושליש בתלמוד. כיצד, הרי שהיה עוסק במלאכתו לפרנסת בני ביתו שלש שעות ביום, ונשארו לו תשע שעות, יעסוק בשלש שעות מהן במקרא, ובשלש שעות במשנה, ובשלש שעות בתלמוד ופוסקים, להבין ולהורות הלכה למעשה. וללמוד דבר מתוך דבר, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. במה דברים אמורים בתחלת לימודו של האדם, אבל כשיגדל בתורה יפנה כל ימיו לעסק התלמוד והפוסקים בלבד, לפי רוחב לבו ויישוב דעתו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, עד שידע היאך עיקר המצות, והיאך יוצא האסור והמותר, ולדמות דבר לדבר להבין ולהורות הלכה ולמעשה. ובעתים מזומנות יקרא בתורה שבכתב ובמשניות, כדי שלא ישכח דבר מדיני התורה.

ו כל הדין הזה שאמרנו שצריך לשלש לימודו למקרא ולמשנה ולתלמוד, היינו בתלמידי חכמים שיש להם פנאי ולומדים כל היום, תשע שעות ויותר, ואינם טרודים לפסוק הלכה לרבים, שאז ישלשו לימודם כאמור. אבל בעלי בתים שאין להם פנאי ללמוד יותר משעתיים שלש בכל יום, לא ילמדו אלא דיני התורה הלכה למעשה מתוך השלחן ערוך, ונושאי כליו, שמפיהם אנו חיים, שזהו שורש ועיקר הלימוד בתורתינו הקדושה, לדעת מה יעשה ישראל, ואינם יוצאים כלל ידי חובת מצות תלמוד תורה, בלימוד המשנה והגמרא, כי אין למדים הלכה מפני תלמוד (נדה ז:). וכן מה שאמרו (בנדה עג.) כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא, היינו הלכות פסוקות. ולכן בעלי בתים כאלה ילמדו עם תלמיד חכם מובהק בשלחן ערוך ואחרונים, לדעת מה יעשה ישראל, שהוא עיקר הלימוד שמביא לידי מעשה. [שו״ת יביע אומר ח״ד חיו״ד סימן יט אות ג׳]. אבל הלומדים ״דף יומי״ בלבד מהתלמוד שלנו, אינם יוצאים בזה ידי חובת מצות תלמוד תורה, שהרי כתב הגאון רבינו מהר״י בן מיגאש (סימן קיד), שאין בימינו מי שיוכל לפסוק הלכה מפי התלמוד, אלא רק על פי פסקי הגאונים, ואותם המדמים בנפשם להורות מחוזק עיונם בתלמוד, ראוי למונעם מזה, שאין בזמנינו מי שהוא ראוי לכך. ע״ש. אולם מי שיש לו ארבע שעות ביום, או יותר, ללמוד, יקבע שלש שעות מהן בלימוד ההלכה, והשאר ללימוד הגמרא והראשונים כאשר תשיג ידו. [הליכות עולם חלק ח הלכות תלמוד תורה סעיף ד׳].

ז מי שהיה משתתף באופן קבוע מידי יום ביומו בשיעור תלמוד במסגרת לימוד ״הדף היומי״, וברצונו להשתתף בשיעור הלכות, בשלחן ערוך ואחרונים, הנמסר מפי תלמיד חכם מורה הוראה, במקום השיעור של ״הדף היומי״, אין מנהגו הראשון נחשב עליו כנדר, ורשאי להפסיק מלימוד הדף היומי אף בלי התרת נדרים, וילמד בקביעות הלכה למעשה. ואדרבה אם באותה שעה שלומד דף היומי יש במקום אחר לימוד בהלכה מפי מורה הבקי בהלכה, יש להעדיף לימוד ההלכה על לימוד הדף היומי, שהיא בבחינת מעלין בקודש, כדי שיבין וישכיל לדעת דיני האסור והמותר להלכה ולמעשה, ולא יכשל ח״ו באיסור חילול שבת או באיסור ברכה לבטלה וכיו״ב, ושגגת תלמוד עולה זדון. וירא שמים יוצא ידי שניהם, שאם אפשר לו ילמוד כל יום גם הדף היומי, וגם לימוד ההלכה, ומשכיל על דבר ימצא טוב. [יחוה דעת חלק ו׳ סימן נב עמוד רעב].

ח ומכל מקום נכון וראוי ללמוד מפקידה לפקידה בספרי מוסר ואגדה שמביאים לידי יראת שמים. ובודאי שאין לומר דברי אגדה הנראים כתמוהים בעיני המוני העם ועמי הארץ, ותלמידים קטנים. ומה טוב לקרוא בכל יום חק לישראל. וכבר תיקנו חז"ל לקרות בכל יום פרשת התמיד ופרק איזהו מקומן וברייתא דרבי ישמעאל, כדי שיחשב ללימוד מקרא משנה וגמרא. ולכן תלמיד חכם שתורתו אומנותו אינו חייב בקריאת חק לישראל ויוצא ידי חובת השילוש בסדר תפלתו. ומכל מקום טוב ונכון שגם בן ישיבה יקבע לימוד ב"חק לישראל". [ילקוט יוסף סוף חלק ב' על הלכות ס"ת וביהכ"נ עמוד שלב].

ט עיקר מצות לימוד התורה אינו בגירסא בלא הבנה כלל, אלא מצות תלמוד תורה הוא בלימוד עם הבנת הענין, ולא די בהבנת פירוש התיבות, וכל שכן בגירסא בעלמא. ומכאן תשובה לאלו שיש להם "סגולה" לגמור כל הש"ס בתוך תקופה קצרה, בלי הבנה לעומק הדברים, וברור שהוא איבוד זמן וביטול תורה. [שו"ת יביע אומר ח"א חאו"ח סי' כו אות ט]

י העיון בגמרא ובראשונים, בין בסדר נזיקין בין בשאר מקצועות התורה, הוא דבר נשגב ואין ערוך אליו, וזה עיקר הלימוד, ללמוד בהבנה ועיון, ולא בשטחיות. ואמנם על כל בן תורה ואברך לבחון את דרך לימודו, אם הוא מעיין בסברות ישרות או לא, [ואם מכוין למהרש"א וכדו' סימן הוא שלומד בעיון נכון]. ועליו להתרחק מפלפולי סרק, וחילוקים דחוקים הרחוקים מן האמת, אלא יתן אל לבו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, וללמוד בעיון ישר ונכון. ולהבטחת ההבנה האמתית בגפ"ת יש ללמוד את המהרש"א, שיושר עיונו מבעית, מעט המחזיק את המרובה, בהבנת הפשט, וללמוד את הראשונים על הסוגיא, ובדברי האחרונים, כמו קצות החושן ודישרן סמיכין עלוהי, מה שנוגע לסוגיא, אשר דבריהם נאמרים בטוב טעם ודעת. גם דברי המשנה למלך מחנה אפרים והשער המלך יהיו להם לעינים, להדריכם בחידושי התורה אשר יחדשו.

יא גם מי שאי אפשר לו ללמוד מרוב טרדתו בפרנסה, צריך להשתדל למצוא זמן פנוי לעסוק בהלכות ודיני התורה, ובפרט בשבתות וחגים, כדי לקיים ושננתם לבניך. וכן ישתדל לשנות לפחות שתי הלכות בכל יום, כדי שיהיה בכלל מה שאמרו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא.

יב כל מי שאי אפשר לו ללמוד כראוי מפני רוב הטרדות שיש לו, או מפני שאינו יודע ללמוד, יתרום בעין יפה למוסדות תורה והישיבות, או יחזיק בתלמיד חכם השקוד על לימודו, ויהא נחשב לו כאילו עסק בעצמו בתורה. וכמו שאמרו בבראשית רבה (פרשה צט סי' ט): שכן מצינו בישששכר וזבולון, שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא, ומביא סחורות באניות ומוכרם, ונותן ליששכר כל צרכו, כדי שיעסוק בתורה, שנאמר זבולון לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות וירכתו על צידון, ישששכר חמור גרם רובץ בין המשפתים, אלו תלמידי ישששכר היושבים לרגליו ללמוד תורה. לכן כשבא משה לברך את שבטי ישראל הקדים ברכת זבולון לברכת ישששכר, שנאמר, שמח זבולון בצאתך וישששכר באהליך, שאלמלא זבולון לא היה יכול ישששכר לעסוק בתורה. וזכה ישששכר להעמיד מאתים ראשי סנהדראות. ועל זבולון נאמר: "עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר". ואף על פי כן אף המחזיק שהוא בבחינת "זבולון", לא יתבטל לגמרי מלימוד תורה, אלא יקבע זמן ללמוד הלכה, לדעת מה יעשה ישראל, ולשמור השבת כהלכתה, שאם לא ילמוד, היאך יקיים.

יג חכם הלומד תורה ומקבל מענק תמיכה קבוע כדי שיוכל ללמוד כל היום, אין לו לחשוש פן ינוכה לו משכרו על-ידי קבלת המענק והפרס, ואפי' אם חותם עם הגביר תנאי ישששכר וזבולון, אין לו לחשוש כלל פן ינוכה משכרו על-ידי כך, אלא יטול שכרו מושלם. ובכל אופן זה יותר טוב מאשר יתפרנס מיגיע כפו, ויצטרך להתבטל מלימודו כמה שעות, שבלימודו במשך כל שעות היום יש נחת להשי"ת ביתר שאת וביתר עוז. [יבי"א ח"ז יו"ד סי' יז].

יד אין לאדם ללמוד כי אם במקרא ומשנה ובתלמוד והפוסקים בלבד. ולא בלימוד שאר חכמות, כגון פילוסופיא, וכיו"ב. כמו ששנינו (פאה פ"א) אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, ותלמוד תורה כנגד כולם. ובזה יזכה לחיי העולם הזה והעולם הבא. ולא תמצא יראת שמים וזריזות וטהרה וקדושה וענוה אמתית אלא באלו השוקדים על תלמודם במשנה ובתלמוד ובפוסקים. ורק באקראי יש מתירים לקרוא בספרי חכמות הטבע ובשאר חכמות. ובלבד שלא יהיה בהם דברי מינות. ומי שאינו מאמין בתורה שבעל פה שהיא המשנה והתלמוד הרי הוא אפיקורוס, והוציא עצמו מכלל ישראל. אולם באקראי מותר לקרות בספרי חכמות הטבע ובשאר חכמות, ובלבד שלא יהיה בהם שום דברי כפירה ומינות.

טו עיקר גדול מיסודות האמונה שאין העולם עומד אלא על לימוד התורה, וכן אמרו (בנדרים לב.): גדולה תורה שאלמלא התורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה, (היא התורה שנאמר בה: והגית בו "יומם ולילה") חוקות שמים וארץ לא שמתי. ומצות תלמוד תורה שקולה כנגד כל המצוות כולן, וככתוב, כי טובה חכמה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה, שאפי' חפצי שמים אינם שוים כמו התורה. כדאיתא בירושלמי (ריש פאה).

טז בשלשה כתרים נכתרו ישראל, כתר תורה, וכתר כהונה, וכתר מלכות. כתר כהונה זכה בו אהרן וזרעו אחריו, שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. כתר מלכות זכה בו דוד וזרעו אחריו, שנאמר זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי כירח יכון עולם. כתר תורה הרי הוא מונח ועומד ומוכן לכל ישראל, שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, ונאמר מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל. כל מי שירצה ליטול יבא ויטול. שמא תאמר אותם כתרים גדולים יותר מכתר תורה, הרי נאמר (משלי ח טו) בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק, בי שרים ישורו. הא למדת שכתר תורה גדול

מכולם. אמרו חז״ל (הוריות יג.), אפילו ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ, שנאמר יקרה היא מפנינים, מפניים כתיב, מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים. (הרמב״ם הלכות תלמוד תורה פ״ג ה״א וב).

יז נער שסיים את לימודיו בבית ספר יסודי, יש לו להמשיך ללמוד בישיבה קדושה, אשר בה כל הזמן מוקדש ללימוד התורה בלבד, ולהעדיף זאת על פני לימוד בישיבה תיכונית. ואף מי שלא ניחון בכישרון מיוחד, עדיף יותר שילמוד בישיבה קדושה על טהרת הקודש, מאשר בישיבה תיכונית. ועל-ידי ההתמדה בעסק התורה יזכה להגיע לכתרה של תורה.

יח אף מי שהוריו דורשים ממנו ללמוד בישיבה תיכונית, אינו חייב לשמוע בקולם, ויעדיף ללמוד בישיבה קדושה, כמבואר לעיל סימן רמ.

יט חובה קדושה על כל תלמיד חכם ואברך ישיבה לקבוע גם זמן ללימוד הלכות פסוקות באורח חיים, וכן בהלכות נחוצות ביורה דעה. ולדעת מקור הדברים ושרשם, על פי הנאמר בבית יוסף. ולא יתעסק אך ורק בפלפולים וכולהו תנויי בנזיקין. ועיקר הלימוד הוא המביא לידי מעשה, ולימוד ההלכות יש להם מצות קדימה בזמן הזה לכל המצות שבתורה כי מי הוא זה שיוכל לומר שלמד כבר את כל ההלכות על בוריין.

כ אף-על-פי שערך לימוד הקבלה נשגב מאד ליראי ה׳ ולחושבי שמו, ואין ערוך אליו, מכל מקום כל זה בתלמיד חכם אשר יראת ה׳ היא אוצרו, וכבר מילא כרסו בש״ס ובפוסקים, בעיון זך וטהור, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ובקי בהלכות הנהוגות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. ולא טוב עושים אותם דרשנים הדורשים ברבים בסוד השי״ת, ויש שם אנשים שאינם הגונים להבין את הדברים על בוריין, שלא יתכן שאדם שלא למד כל הצורך בש״ס ובפוסקים, ואינו בקי בכל הדינים, שילך לגדולות ממנו. וגם מי שזכה ועוסק בתורת הנסתר, לאחר שנעשה בקי בכל הש״ס כולו, לא יסיח דעתו מלימוד הש״ס והפוסקים. ובודאי שמי שאינו נשוי, או שאינו למעלה מעשרים שנה, שאסור לו ללמוד תורת הנסתר כלל. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד עמוד קנה, שו״ת יחוה דעת חלק ד׳ סימן טז, עמוד רמא. יביע אומר חלק י׳ חיו״ד סימן כג].

כא מי שהגיע לכלל לימוד תורת הנסתר, צריך שידע באופן הברור שהמלמד הוא תלמיד חכם מקובל הבקי בהקדמות אמיתיות של תורת הנסתר, וירא שמים מרבים, ובלעדי זאת יצא שכרו בהפסדו, כי בנקל עלול לקצץ בנטיעות ח״ו. ולפיכך מה שנתפרסם שהוקם בארץ מכון להפצת תורת הקבלה, ובראשו עומדים אנשים שאינם מוחזקים ליראי ה׳ וגדולי תורה, וקוראים לעצמם ״קבליסתים״, שומר נפשו ירחק מהם, בפרט אם הם אינם מוחזקים כיראי ה׳ וחרדים לדבר ה׳. ובפרט לפי מה שנמסר שלומדים שם בחורים ובתולות יחדיו מכל הגילאים, והוא חילול השם נורא, ומצוה רבה לפרסם הדבר ולמנוע רגלם מנתיבתם. [יחוה דעת חלק ד׳ סי׳ טז]

כב אסור מצד ההלכה למורים של בתי הספר להשתמש בנשק השביתה, לשם העלאת שכרם, שיש בזה ביטול תורה לתלמידים. דכיון שאין השביתה על פת לחם, אין הצדקה לבטל תורה בשל כך. ובפרט בזמן הזה שהשביתה תביא בהכרח להתדרדרות התלמידים. לפיכך חובה קדושה על כל המורים יראי ה׳ החרדים לדבר ה׳, להתקומם כאיש אחד נגד שביתה כזאת הנוגדת את דעת התורה וההלכה, ויאבקו לשיפור מעמדם ושכרם בדרכים אחרות. ואם בכל זאת פרצה שביתה בבית הספר, ולא יוכלו להפר אותה, עליהם לעשות מאמץ לאסוף התלמידים לבתי כנסת וללמדם דעת ומוסר ויראת ה׳, חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. [יחוה דעת חלק ד׳ סימן מח עמוד רמו].

כג כל מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, או שקרא ושנה ופירש להבלי העולם והניח תלמודו וזנחו, הרי זה בכלל: כי דבר ה׳ בזה וכו׳. ותחלת דינו של אדם על תלמוד תורה. וכל בית שאין דברי תורה נשמעים בו בלילה אש אוכלתו. וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני, וכמפורש בתורה: תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, ועבדת את אויבך. וכל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, שנאמר: למען ענותך ולמען נסותך להיטיבך באחריתך.

כד מצות תלמוד תורה שיהיה עוסק בתורה לשמה, שעושה כן מפני אהבת השי״ת שציונו על כך. והעוסק בתורה ״לשמה״, שכרו הרבה מאד, שהוא מגין על כל העולם כולו בתורתו. (כדאיתא בסנהדרין צט:). וכן אמרו שם, שהוא משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה, שנאמר (ישעיה כז ה), או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי, וכאילו בנה פלטרין של מעלה ושל מטה, שנאמר (ישעיה נא טז) ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים וליסוד ארץ. ומקרב את הגאולה לישראל, שנאמר ולאמר לציון עמי אתה. וכן שנינו (באבות פרק ו) רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו׳. וכל העוסק בתורה כדי לקבל שכר (בעולם הבא) או כדי שלא תגיע לו פורענות הרי זה עוסק בתורה שלא לשמה. ואף- על-פי כן אמרו חכמים (פסחים נ: נזיר כג:), לעולם יעסוק אדם בתורה אפי׳ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. לפיכך אל ימנע אדם את עצמו מלעסוק בתורה, אפילו אם כוונתו שיקראוהו ״רבי״ או למטרת עושר וכבוד, או לקנות לו שם, שסופו יבא לידי לשמה. וכשמלמדים את הקטנים ואת הנשים ואת כלל עמי הארץ אין מלמדים אותם אלא לעבוד את ה׳ מיראה וכדי לקבל שכר, עד שתרבה דעתם ויתחכמו חכמה יתירה, ואז מגלים להם רז זה מעט מעט, ומרגילים אותם לענין זה בנחת עד שישיגוהו וידעוהו ויעבדוהו מאהבה.

כה הלומד ש״ס ופוסקים ושמח מלימודו, מקיים בזה עיקר מצות תלמוד תורה, ורק הלומד לתענוג בלבד, נחשב שלא לשמה, וגם בזה מתוך שלא לשמה יבוא לשמה, ונוטל שכר על כך. [יחוה דעת חלק ג׳ סימן עד עמוד רמד].

כו העוסק בתורה ובמצוות, ואחרים מכבדים אותו בשביל תורתו או בשביל מעשיו הטובים, אף-על-פי שגם מחשבתו היתה על כך, אינו נענש, ויש לו על כל פנים קצת מצוה. ואם לומד תורה ומכוין להנאת עושר וכבוד, וחושב גם לקיים מצות תלמוד תורה, להבין ולהורות ולקיים המצות, אין בזה שום איסור לכל הדיעות. ואף העוסק בתורה שלא לשמה, יש לו מצוה בעצם הלימוד. אבל הלומד תורה ואינו מקיים המצוות כלל, נוח לו שלא יצא לאויר העולם כלל. [יחוה דעת חלק ג׳ סימן עד עמוד רלה].

כז המחבר ספר ומערב במחשבתו גם לגדל את שמו ואת כבודו, אינו עובר משום דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבם, שאין זה אלא אסמכתא ומתוך שלא לשמה יבוא לשמה. [יחוה דעת חלק ג׳ סימן עד עמוד רמא].

כח מותר ללמוד תורה ולהכין מחקר תלמודי בכתב, אף שמכוין גם לקבלת פרס כספי, או לקבלת תואר כבוד, נוסף על כוונתו לקיים מצות תלמוד תורה, ומתוך שלא לשמה יבוא לשמה. וכן מותר לכתוב ולשלוח ספר וחידושי תורה למוסדות המעניקים פרס למצטיינים, וכל שכן אם עושה כן כדי שיוכל להדפיס את חיבורו, על-ידי המענק שיקבל, שבודאי רשאי לעשות כן לכתחלה, והעוסק בתורה לשמה אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא. [יחוה דעת ח״ג סי׳ עד עמ׳ רלה].

כט אף-על-פי שהותר ללמוד תורה שלא לשמה, שסופו בא לידי לשמה, מכל מקום הלומד תורה לא מאהבה ולא מיראה אלא לקנטר את חביריו, ולהוסיף על חטאתו פשע, שאף-על-פי שיודע שעובר על דברי תורה אינו מונע תאות לבו, עליו אמרו (ברכות יז.) שהעוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. ותורתו נעשית לו סם המות. אבל הלומד למטרת כבוד, או לשאיפת עושר וכיוצא בזה, הוא בכלל ההיתר לעסוק שלא לשמה שסופו בא לשמה, וכמבואר לעיל. [ובמה שאמרו נח לו שלא נברא וכו׳, כשלא הגיע לשמה גם בסוף ימיו, ראה ביחוה דעת חלק ג׳ סימן עד עמוד רמג בהערה].

ל אף על פי שמצוה ללמוד תורה ביום ובלילה, כמו שנאמר (יהושע א)״והגית בו יומם ולילה״, מכל מקום אין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה, כך אמרו חכמים, אין רנה של תורה אלא בלילה, שנאמר ״קומי רוני בלילה לראש אשמורות״ (שיר השירים רבה פרשה ה, יא. פסוק קוצותיו תלתלים שחורות כעורב). וכן אמרו חכמים כל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום, שנאמר ״יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירה עמי״, מה טעם יומם יצוה ה׳ חסדו, משום שבלילה שירה עמי. (חגיגה יב: ע״ז ג:). לפיכך הרוצה לזכות בכתרה של תורה, יזהר מאד בכל לילותיו, ולא יאבד אפילו אחד מהם באכילה ושתיה ושינה ושיחה וכיוצא בהן, אלא בתלמוד תורה וחכמה. (הרמב״ם פ״ג הי״ג. טוש״ע סי׳ רמו סעיף כג). וכן אמרו (עירובין סה.) לא אברי סיהרא אלא לגירסא. ואפילו בלילות הקצרים של תמוז, יש ללמוד מעט כמיטב יכולתו, ומליל ט״ו באב ואילך יוסיף על לימודו מעט מעט. וכמו ששנינו (אבות פ״א) ודלא מוסיף יסיף, וכן אמרו (בתענית לא.) שמשנה זו היא מיום ט״ו באב ואילך. אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו נאמר (קהלת ז) טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו. (ברכות יז.).

לא מותר לבן ישיבה לחתום על טופס הדחיה משירות סדיר בצה״ל, אף-על-פי שכתוב בטופס זה ״שתורתו אומנותו״, ובין חכמים ובין תלמידים שלא הגיעו עדיין לדין תלמיד חכם כולם בכלל תורתם אומנותם, שגדר תורתו אומנותו הוא שתורתו קבע ומלאכתו עראי לפרנסתו.

לב אין ישנים בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי, וכל המתנמנם בבית המדרש תורתו נעשית קרעים קרעים, שנאמר, וקרעים תלביש נומה. (סנהדרין עא.).

לג אין משיחין בבית המדרש אלא בדברי תורה, שקדושת בית המדרש חמורה יותר מקדושת בית הכנסת. ואפילו מי שנתעטש אין אומרים לו רפואה (אסותא) בבית המדרש. ויש אומרים שבזמן הזה שאין נזהרים כל כך בשיחה בבית המדרש אומרים רפואה. ונכון להחמיר. וצריך ליזהר שלא לדבר דברים בטלים בפרט בשעת הלימוד, כי המפסיק בשעת הלימוד לשיחה בטלה מאכילין אותו גחלי רתמים, שנאמר (איוב ל)״הקוטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם״, (המפסיקים באמצע לימוד התורה שנכתבה בלוחות. רש״י).

לד טוב לנהוג תענית דיבור בשעת הלימוד, שלא לבוא לידי דיבור של דברים בטלים. ואמנם אין לעשות ״תענית דיבור״ ולקרוא כל היום תהלים, באופן שיכול ללמוד גמרא עם מפרשיה, או לימוד ההלכה במקורותיה, בבית יוסף שלחן ערוך ונושאי כליו ואחרונים, בעיון. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד עמוד קעח. ושם אריכות אם יש מקור לתענית דיבור באופן שלא ידבר גם שלא בשעת הלימוד דברים הנצרכים לו ביותר].

לה ברית כרותה שכל הקובע תלמודו בבית הכנסת או בבית המדרש לא במהרה שוכח, (ירושלמי ר״פ ה׳ דברכות. והרמב״ם הל׳ ת״ת פ״ג הל׳ יב. וטוש״ע סי׳ רמו סעיף כב). וכל היגע ועמל בתלמודו בצינעא, מחכים, שנאמר ואת צנועים חכמה, וכל המשמיע קולו בשעת תלמודו, תלמודו מתקיים בידו, אבל הקורא בלחש וכל שכן בהרהור במהרה שוכח. ומכל מקום הלומד תורה על-ידי הרהור בדברי תורה, או בכתיבת דברי תורה, מקיים מצוות ״והגית בו יומם ולילה״.

והמעיין בהרהור בדברי תורה, בעומק העיון לעמוד על האמת, נחשב גם כן לעמל התורה, ואין הכרח שיתן בקולו קול עוז. [יביע אומר חלק ד׳ חאו״ח סי׳ ח סקי״ז]

לו בתלמוד (תענית ז.) אמרו על הפסוק (ירמיהו נ לו), חרב אל הבדים ונואלו, חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שעוסקים בתורה בד בבד (ביחידות, בלי חברותא), ונואלו, שמיטפשים וכו׳. וכתבו המפרשים שבזמן הזה שלומדים מן הספרים, שפיר דמי. והגאון יעב״ץ בהקדמה לסידורו כתב שבארץ ישראל שאוירה מחכים, שפיר דמי.

לז כל המלמד תורה בעולם הזה, זוכה ומלמדה לעולם הבא, שנאמר (משלי יא כה), ומרוה גם הוא יורה. וכל הלומד תורה ומלמדה, עליו נאמר (משלי לא כו), ותורת חסד על לשונה, זה הלומד תורה ומלמדה לאחרים (סוכה מט:), ושכרו הרבה מאד, וזכות הרבים תלוי בו, אוכל מפירותיהם בעוה״ז והקרן קיימת לו לעוה״ב, אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד.

לח תלמוד תורה שקול כנגד כל המצות, ואף-על-פי כן אמרו חכמים: לא עיקר המדרש אלא המעשה. ולכן אם היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה, ואי אפשר למצוה להיעשות על-ידי אחרים, כגון מצות המוטלות על גופו, כלולב ושופר קריאת שמע ותפלה, המצוה קודמת לתלמוד תורה. ואפי׳ התחיל כבר לעסוק בתורה אינו נפטר מהמצות, ואף-על-פי שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, לא נאמר כלל זה לענין תלמוד תורה שכל עיקרה לצורך מעשה המצוות. ולכן יעשה המצוה ואח״כ יחזור מיד לתלמודו. [יביע אומר ד׳ חיו״ד סי׳ יח]

לט אם היתה מצוה שאפשר לעשותה על-ידי אחרים, תלמוד תורה קודם למצוה. ואפי׳ מצות כיבוד אב ואם שהיא מצוה גדולה (שהוקש כבודם לכבוד המקום) תלמוד תורה קודמת אליה. ולכן אם אביו מצוהו שלא יסע לעיר אחרת ללמוד שם, והבן מקוה שבעיר אחרת יצליח יותר בלימודו, אינו צריך לשמוע לאביו. וגדולה מזו אמרו: גדולה תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות, ורצונם לומר, שיותר יש זכות למי שזכה לעסוק בתורה, ולא בא לידו הצלת נפשות, ממי שבא לידו הצלת נפשות והוצרך לבטל תורתו ולעסוק בפיקוח נפש.

מ מבטלים תלמוד תורה להכנסת כלה ולהוצאת המת, שגם מצות אלו חשובים כמו אי אפשר לעשותם על-ידי אחרים, כל שצריך להרבות בכבודו של המת, אם הוא תלמיד חכם דתני ומתני. ואין חייבים בזה אלא אם היה הנפטר מורה הוראות לרבים, בדברי הלכה למעשה, שאז צריכים לבטל מלימודם וללוות את הנפטר. וראה להלן בהלכות הלויית המת.

מא תלמיד חכם השוקד על לימודו, יכול להמנע מללכת לסעודת ברית מילה, וסעודת נישואין ואירוסין, על מנת שישב ויעסוק בתורה בהתמדה, ולא מבעיא אם התחיל בלימודו שאין צריך להפסיק, אלא אף לכתחלה רשאי ללמוד ולא ללכת לסעודת מצוה, ומכל שכן לתלמיד חכם שמברר הלכה למעשה, שאין לך מדה טובה הימנה, ולא שייך בכהאי גוונא להכלילו בכלל מה שאמרו חז״ל: שבעה מנודים לשמים ח״ו. ומכל מקום אם רואה שבהליכתו לשם יוכל לזכותם על-ידי אמירת דברי תורה, וגם על-ידי נוכחותו יימנעו מהוללות וליצנות, כדאי הוא לבטל מלימודו ללכת להתם, ובמקום שאין איש השתדל להיות איש, וזכות הרבים תלוי בו. [שו״ת יביע אומר חלק ד׳ חיו״ד סימן יט].

מב תלמיד חכם השוקד על לימודו, שהוא מוהל, והזמינוהו לערוך ברית מילה, אין ראוי לו להמנע מלמול מטעם ביטול תורה, אע״פ שיש מוהל אחר, שמצות ברית מילה ביסודה גדולה יותר מתלמוד תורה. וכן הוא הדין לסנדק שאין ראוי להתחמק מלישב סנדק אם מכבדים אותו. ואם הוא אדם גדול שמברר הלכה לרבים, מותר לו להתחמק מכל זה. וכל שכן שאין ראוי להתבטל מהלימוד לצורך נסיעה לקברות צדיקים. [שו״ת יביע אומר ח״ד חיו״ד סי׳ יט אות ז׳. ולענין קברות צדיקים ראה בילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תיג, ובשובע שמחות חלק ב].

מב הנשים פטורות ממצות תלמוד תורה, שנאמר ולמדתם אותם את ״בניכם״, ולא את בנותיכם (קידושין כט:), ואף על פי כן חייבות ללמוד הדינים השייכים להן, שאם לא תדענה הלכות נדה וטבילה, והלכות שבת, והלכות ברכות, והלכות איסור והיתר, מליחה, ובשר וחלב, וכיו״ב, איך יוכלו לקיימן ולהשמר בהן. ומטעם זה הנשים מברכות בכל יום ברכות התורה, ואומרות אשר קדשנו במצותיו ״וצונו״ על דברי תורה. וכמו שנפסק בשלחן ערוך (או״ח סי׳ מז סעיף יד), ובמגן אברהם שם. [ילקו״י חלק א׳ מהדו״ק, עמוד סג, ובסימן מו]. ומכל מקום אשה שלמדה תורה אפילו בשאר מצות שאינן שייכות לה, יש לה שכר, אלא שאין שכרה כשכר האיש שלומד, כי גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה. (קידושין לא.). ומכל מקום ציוו חז״ל שלא ילמד אדם את בתו תורה שבעל פה. ואמרו (סוטה כ.) כל המלמד את בתו תורה כאילו לימדה תיפלות, (דבר עבירה). מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד בעומק העיון ומוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן. (הרמב״ם פרק א הלכה יג. וטור ושלחן ערוך יו״ד סי׳ רמו ס״ו). במה דברים אמורים בתורה שבעל פה, אבל תורה שבכתב, תנ״ך, לא ילמד אותה לכתחלה, ואם לימדה אינו כמלמדה תיפלות. (הרמב״ם שם. וטוש״ע שם). ומכל מקום בזמנינו יש להתיר לכתחלה ללמד הבנות תורה שבכתב בהסברה מלאה, עם מוסרי חז״ל שבתורה שבעל פה, וכיו״ב. וכמו שמצינו בפרשת הקהל, שכתוב בה הקהל את העם האנשים והנשים והטף, שהמלך היה קורא ספר משנה תורה באזניהם. ודוקא פירושי המקראות בעומק והבנה אסור לכתחלה.

מג אשה שמגדלת בניה לתורה ומחנכת אותם ללמוד תורה, ומעודדת את בעלה ללמוד תורה, שכרה הרבה מאד, שהיא חולקת שכר עמהם, וכמו שאמרו (בסוטה כא.) דפלגן בהדייהו. וכן אמרו (בברכות יז.) גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים. שנאמר (ישעיה לב)"נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה אמרתי", והכי אמר ליה רב לרבי חייא, הני נשי במאי זכיין, באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן. (שנותנות רשות לבעליהן ללכת לבית המדרש, ואף ללמוד תורה בעיר אחרת. רש"י). וכן אמרו ביומא (עז.) כן יתן לידידו שנא, אמר ר' יצחק אלו נשותיהם של תלמידי חכמים שמנדדות שינה בעוה"ז וזוכות לחיי העולם הבא.

מד מצות עשה ללמד את בנו תורה, שנאמר: ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם. וכן חייב ללמד את בן בנו, שנאמר, והודעתם לבניך ולבני בניך. וכן מצוה על כל חכם מישראל ללמד תורה לתלמידים, שנאמר ושננתם לבניך, ואמרו בספרי (ס"פ ואתחנן), לבניך אלו תלמידיך, שכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים נקראים בנים, שנאמר (מלכים ב, ב ג), ויצאו בני הנביאים, מכאן לתלמידים שנקראים בנים. והרב קרוי אב, כמו שאמר אלישע (מלכים ב, ב יב) אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. (וכן פסק הרמב"ם פ"א מהל' ת"ת הלכה ב). והמלמד את בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה. (בבא מציעא פה.). וכל המלמד את בן עם הארץ תורה, אפילו הקדוש ברוך הוא גוזר גזירה, הוא מבטלה בשבילו, שנאמר (ירמיהו טו יט), ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה. ובגמרא סנהדרין (צט:) אמרו: "כל המלמד את בן חבירו תורה כאילו עשאו".

מה חייב אדם לחנך את בניו לתלמוד תורה, משחר נעוריהם, כמו שנאמר (משלי כב, ו), חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. ולכן משיתחיל התינוק לדבר על אביו ללמדו פסוק (דברים לג, ד), תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, ופסוק (דברים ו, ד), שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ואחר כך מלמדו פסוקים פסוקים מכל התנ"ך. וירגיל אותו מילדותו לברך ברכות הנהנין, וברכת אשר יצר, ולענות אמן על כל הברכות ששומע. ולא יניח אותו לישון עד שיקרא קריאת שמע לפני שישן. עד שיהיה כבן שש שאז מוליכו אצל מלמד תינוקות. וכן חייב ללמד את בן בנו, שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך. וכן מצוה על כל חכם מישראל ללמד לתלמידים תורה, שגם הם נקראים בנים. [ילקוט יוסף דיני חינוך קטן ובר מצוה עמוד שי].

מו חייבים להושיב מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ללמד תורה לתינוקות של בית רבן, שעליהם העולם עומד, שאין העולם מתקיים אלא בזכות הבל פיהם של תינוקות של בית רבן, שהוא הבל שאין בו חטא. וכל עיר שאין שם "תלמוד תורה" שלומדים בו תינוקות של בית רבן, מחרימים את אנשי העיר עד שיושיבו מלמדי תינוקות בתלמודי תורה. ואין מבטלים התינוקות של בית רבן מלימודם, אפילו לבנין בית המקדש. ומכניסים את התינוקות להתלמד ב"תלמוד תורה", כשהתינוק כבן שש כבן שבע, לפי כח הבן ומבנה גופו ובריאותו. ופחות מבן שש אין מכניסים אותו ללמוד. ואין לבטל התינוקות של בית רבן מלימודם כלל, חוץ מערבי שבתות וערבי ימים טובים בסוף הימים, וכן בימים טובים אין ללמדם, ורשאי המלמד להכות ברצועה קטנה ילד שובב שמפריע את הלימודים, להטיל עליו אימה, לבל ישוב עוד לכסלה. אבל לא יכהו בחימה שפוכה מכת אויב, מכת אכזרי, שאין הכוונה אלא לחנכו כראוי. לפיכך אין ראוי למנות מלמד תינוקות אלא ירא שמים, היודע לחנך וללמד כראוי.

מז אם היה צריך ללמוד ויש לו בן ללמד, ואין ידו משגת להספיק לשניהם, אם שניהם שוים הוא קודם לבנו, ואם בנו נבון ומשכיל מה שילמד יותר ממנו בנו קודם, ואף על פי כן לא יבטל הוא. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שט]

מח אין לבטל תינוקות של בית רבן מהתורה ואפי' לבנין בית המקדש. והמלמד תינוקות צריך להיות ירא ה', ומהיר לקרוא ולדקדק שיעשה מלאכתו באמונה.

מט אשרי אדם המחנך את בניו לתורה וליראת ה' טהורה, ועושה כמיטב יכלתו לחנכם בישיבות. וכל זכויות שעושה הבן במשך חייו הוא וזרעו וזרע זרעו, הכל נזקפים לזכותו של האב הזה. כי "ברא מזכה אבא", וזכות הרבים תלוי בו. אשרי שזה ילד אשרי שזה גידל, ועליו נאמר ישראל אשר בך אתפאר.

נ מנהל בית ספר דתי שקיבל הוראה מהרשות העירונית, שלא לקבל יותר ממספר מסויים של תלמידים לבית ספרו, למרות שביכולתו לקלוט מעבר למספר זה, אין לו להשמע להוראות אלה, ואסור לו לדחות שום תלמיד שרוצה להתקבל בבית הספר, עד קצה היכולת של הקליטה בת"ת, וכל המונע הלכה מפי תלמיד כאילו גוזלו מנחלת אבותיו.

נא מלמד התינוקות צריך שיהיה ירא שמים, מהיר לקרות ולדקדק במקרא, ועושה מלאכת ה' באמונה, לחנך תלמידיו לתורה וליראת ה' טהורה. וידע שאין העולם מתקיים אלא בזכות הבל פיהם של תינוקות של בית רבן, ואין מבטלים תינוקות של בית רבן מלימודם, אפילו לבנין בית המקדש (שבת קיט: והרמב"ם פ"ב מהל' תלמוד תורה הלכה א וב). ואסור למלמד תינוקות להתענות תעניות שאינן חובה, כי בזה הוא ממעט ממלאכת שמים, ואפילו תענית שנוהגים להתענות ביום פקודת השנה (יאר צייט) של ההורים, לא יתענה, כדי שלא יתרשל בלימוד התינוקות. וכן יזהר שלא ישאר ער בלילה עד השעות המאוחרות, שבגלל זה תכבד עליו מלאכת ה'. וכל מלמד שמניח תלמידיו ויוצא, או שמתרשל בלימודם, עליו נאמר, ארור עושה מלאכת ה' רמיה, (ירמיהו מח, י).

נב אם רואה אביו של התינוק, שהמלמד תינוקות מתרשל במלאכת ה׳, ואינו מתנהג כשורה להשגיח על תלמידיו וללמדם כראוי, יוציא משם את בנו, ויוליכנו אצל מלמד אחר, שהוא מהיר ממנו במקרא ובדקדוק. ולא יתנהג ברחמנות על המלמד בשביל פרנסתו, כי על ידי כך לא ילמד בנו כראוי, ונמצא הוא חוטא לאלהים. ואפילו אם יש כאן מלמד שמלמד תינוקות, ובא אחר טוב ממנו, שמהיר ללמד לקרות בדקדוק, מסלקים את הראשון מפני השני. (ש״ע יו״ד סי׳ רמה סעיף יח). ועל המלמד להשגיח על חניכיו לשמרם מכל מעשה כיעור, וישגיח היטב עליהם כשהולכים לבית הכסא, גם יתן לבו שלא יתייחדו עמהם אנשים שאינם הגונים, ויהיה מחנינו קדוש וטהור.

נג נכון שהמלמד ילמד התלמידים מספר שעות גם בשבת, אך לא ילמדם דברים שעדיין לא למדו כלל, אלא חוזר על מה שלימדם שיהיו שגורים בפיהם. ואם הם מוכשרים וראויים לכך, ילמדם המקרא עם פירוש רש״י על התורה, וימשוך לבבם במוסר השכל, לחזקם באהבת התורה, ולעודדם ביראת שמים, ויסביר להם אמונתינו בשכר ועונש כפי אשר ישיג שכלם.

נד מגילת שיר השירים היא קודש קדשים, וכל העולם כולו לא היה כדאי כיום שניתן בו שיר השירים, (ידים פ״ג מ״ה). לכן אין לתרגם מגילת שיר השירים ללשון לועזית, או ללשון ערבית, שאז נראית חס ושלום כשירי עגבים. וכן אסור לתרגם את הזוהר הקדוש והאידרא ללשון לועזית או ערבית, מהטעם הנ״ל. [ואין לתרגם את האידרא גם לעברית. רב פעלים]. ואפילו סתם אגדות הש״ס עיקר המכוון שבהם הוא הפנימיות, מאד עמקו מחשבות רבותינו בהם, ויש אגדות שאי אפשר להבינם כלל כי אם על דרך הסוד. ולכן אסור לתרגם את אגדות הש״ס ללשון לועזית או ערבית.

נה אסור ללמד תורה לגוי, בין תורה שבכתב בין תורה שבעל פה, וגם לדבר עמו בדברי תורה אסור, וכל שכן שאסור לכתוב לו דיני התורה ומצותיה. וכן אסור למכור לגוי ספרי קודש, כמו תנ״ך וכדומה. ואפילו אם יש גוי אחר שילמדו תורה, מכל מקום ליהודי אסור ללמד, שנאמר, מגיד דבריו ליעקב. ואין חילוק בזה בין גוי גדול לגוי קטן, שקטן דמסברי ליה ומיסבר אף-על- פי שאינו בגיל י״ג שנה, דינו כגדול, ורק בפחות מכן מותר ללמדו תורה. ואסור לענות לו על שאלות דתיות, אולם אם מקשה ומתמיה על דת ישראל, מותר להקהות את שיניו, ולהשיב לו מלחמה שערה, בכדי שלא יהיה חילול ה׳, וכמו שכתוב ודע מה שתשיב לאפיקורוס עכו״ם. ומותר ללמד גוי עברית בדקדוק, וכן דיני שבע מצוות בני נח, אף בזמן הזה. וכן גוי הבא להתגייר מותר ללמדו עיקרי התורה והמצוות, ואפי׳ ללמדו בכתב מותר. [יביע אומר חלק ב׳ חלק יורה דעה סימן יז]

נו כיתת לימוד שיש בה תלמידים יהודים וגויים ביחד, מותר למורה ללמד את התלמידים תנ״ך, או תלמוד והלכה, שמפני דרכי שלום אי אפשר להוציאם מהכתה בעת מסירת השיעור. ומכל שכן שמותר למסור דברי תורה והלכה ברדיו, ואף-על-פי שיכול להיות שיש מאזינים לא יהודים המטים אוזן קשבת לדבריו. וכן עיקר.

נז אף-על-פי שבודאי שאין ללמוד תורה בגילוי ראש, מכל מקום אין זה מעיקר הדין, אך יש להזהר בזה מאד, ואפי׳ כשלומד לבד בחדרו. [שו״ת יביע אומר ח״ו חאו״ח סי׳ טו סק״ז]

נח אסור ללמוד תורה מפי חכם שאינו הגון במעשיו, שנאמר (מלאכי ב ז), כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה׳ צבאות הוא, אם הרב דומה למלאך ה׳ צבאות, יבקשו תורה מפיהו, ואם לאו לא יבקשו תורה מפיהו. (חגיגה טו:). ולכן אסור למנות מגיד שיעור בהלכה ובאגדה אדם אשר לימד תורה במשך שנים רבות בבית מדרש לרבנים קונסרבטיבים, או רפורמים ח״ו, שאפילו אם האיש הזה שומר תורה ומצוות כדת, בהולכו ללמד תורה לסטודנטים, אשר ברובם מכשילים את הרבים ומחטיאים אותם, בשמשם דוגמא רעה בכל הליכותיהם, ומחבלים כרם ה׳ צבאות, הורעה חזקת יראת שמים שלו, ואינו ראוי ללמד תורה ברבים ולבשר צדק בקהל רב.

נט אסור ללמד תורה לתלמיד שידוע שאינו הגון במעשיו, אמרו חכמים (חולין קלג.) כל השונה לתלמיד שאינו הגון כאילו זורק אבן למרקוליס, שנאמר (משלי כו ח), כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד. ואין כבוד אלא תורה שנאמר (משלי ג לה), כבוד חכמים ינחלו. וכן אמרו (חולין שם), כל השונה לתלמיד שאינו הגון נופל בגיהנם. אלא אם היה התלמיד הולך בדרך לא טובה מחזירים אותו למוטב ומנהיגים אותו בדרך ישרה ואחר כך מכניסים אותו לבית המדרש ומלמדים אותו תורה. (הרמב״ם פ״ד מהל׳ ת״ת ה״א, טוש״ע סי׳ רמו סעיף ז). אבל סתם אדם הוא בחזקת כשרות, ומצוה ללמדו תורה, שעל ידי כך יתחזק ביראת ה׳ ויהיה צדיק וישר. ואף אם הוא אינו הגון במעשיו, אם יש לתלות שהוא כתינוק שנשבה בין הגויים מצוה לקרבו לצור מחצבתו, ולחזקו בתורת ה׳. שהמאור שבה יחזירו למוטב. ושב ורפא לו.

ס ראוי ונכון לשנן לשון הקודש, גם לתושבי חו״ל, כדי שהתפלה והתלמוד תורה שבפיהם שבלשון הקודש יהיו מובנות היטב להם, ומצוה גוררת מצוה, שעל-ידי כך יהיו מסוגלים לעלות לאר״י, ולא יסבלו חבלי קליטה. ויעשו הכל על פי הנחיית הרבנים ומורים יראי שמים החרדים לדבר ה׳.

סא אסור לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ בשביל ללמוד תורה ביציאה שלא על מנת לחזור לארץ. [יחוה דעת חלק ד׳ סימן מט עמוד רנ].

סב תלמיד חכם היודע בעצמו על דבר הלכה שהוא כן, והדבר ברור בעיניו בירור גמור ומוחלט, מותר לו לתלות שמועתו זו ששמע כן מרבו, (אף בתלמיד גמור) אף-על פי שלא שמע כן מרבו, כי היכי דליקבלו מיניה. ואף אם אומר זאת מסברתו, ואינו מפורש בשלחן ערוך. אבל אם יש לו ספק כל שהוא קל

שבקלים אם כן הוא ההלכה, אסור לו לתלות הדבר ברבו, אף שכן נראה לו להלכה. [שו״ת יביע אומר ח״ב חלק חו״מ סי׳ ג׳ אות ז׳]

סג הדבר פשוט וברור שאין לרב מורה הוראה להתיר איסור כל שהוא, כדי שלא יכשלו הרבים באיסור חמור יותר, ואפי׳ להתיר איסור דרבנן קל, אינו מותר גם כשהוא נעשה להציל מאיסור גדול יותר. אבל אם אין הרב מתיר במפורש את האיסור הקטן, ורק אומר שהדבר השני הוא איסור חמור יותר, וזה איסור קל יותר, אין בזה איסור. [שו״ת יביע אומר חלק ד׳ חלק יורה דעה סימן ז׳ אות א׳]

סד תלמיד חכם שנבחר לכהן כרב מקום מסויים, רשאי לפי הדין לעקור לעיר שנבחר בה, שכיון שהחליט לצאת ממחנה קודשו, אינו חשיב עוסק במצוה, ואין בזה אין מעבירין על המצוות. [יחוה דעת חלק ב׳ סימן ט עמוד מז].

סה יש נוהגים בכמה ערים בישראל שממנים מורה הוראה לאיסור והיתר, מלבד בית הדין ששופט בין איש לרעהו, ובין איש לאשתו, ויש לנוהגים כן סמך מרבותינו חכמי הש״ס שהנהיגו כן בעצמם. [יבי״א חלק ד׳ חיו״ד סימן יח]

סו בזמן הזה שהצבור משלמים את המס, לכולי עלמא אין התלמידי חכמים צריכים לפרוע את המס, ורק כשהמלך או באי כוחו גובים מכל אחד ואחד, ובאים ונוטלים מהתלמידי חכמים, אין הצבור חייבים לפרוע להם מה שגבו. ואסור לפי ההלכה להטיל מס על תלמידי חכמים, גם על ריוח שהשיג התלמיד חכם על-ידי משא ומתן, והרויח מעסקיו. [שו״ת יחוה דעת חלק ה׳ עמוד רצח]

סז ראוי ונכון שכל תלמיד חכם אשר חננו ה׳ דעת וספרים שישתדל להועיל לרבים, לאסוף כעמיר גורנה, ולזכות הרבים, ולהעלות חידושי תורתו על הכתב, לחוקקם על ספר, וכמו שרמזו: ״וקנה״ (ק׳ בקמ״ץ) לך חבר. ועל-ידי כתיבתו יתעורר יותר לזכירת הדברים. אולם מצינו כמה מחכמי ישראל שלא העלו חידושיהם על הכתב, והסתפקו רק במה שלימדו חכמה ודעת בעל-פה. אבל נכון יותר לכתוב את חידושיו, שהם לדורי דורות. ומחבר שקיבל על עצמו טורח הכתיבה וההדפסה, זכותו לאסור על אחרים הדפסת ספריו, שיש אומרים שעל-ידי כתיבתו התורה נעשית שלו. ומכל שכן שהוא אסור על-פי חוק כלל עולמי, ובזה דינא דמלכותא דינא.

סח בארץ ישראל לא נשמע כלל מנהג שנהגו בחו״ל שלא ילמדו תורה בליל חג המולד של הנוצרים, ובכל הישיבות והכוללים שלנו לומדים תורה כרגיל אף בליל אידם, מבלי לחוש כלל למנהג זה. [שו״ת יבי״א ח״ד חלק יורה דעה סימן כ׳]

סט בענין מצות הקהל, גם בזמנינו ראוי לעשות ״זכר למצות הקהל״. ודבר טוב הוא, כי נאספים שם כחמשה או ששה רבבות מישראל, ויש במעמד זה קידוש ה׳ ברבים. ובפרט שנוהגים שאחרי שמסיימים את סדר היום מקבלים עליהם עול מלכות שמים, מפי רבבות אלפי ישראל. ברוך המקדש שמו ברבים. אך קריאת התורה יקראו בלי ברכה שאין ברכות מעכבות. [יביע אומר חלק י׳ חיו״ד סימן כב עמוד רלג].

ע אין ספק שאין לנו לזוז מכל מה שקבעו חז״ל במה שנוגע להלכה, כי רוח ה׳ דיבר בם ומלתו על לשונם. אפילו בדברים שחכמי המדע והטבע חולקים עליהם, ולא נפנה אל רהבים ושטי כזב, ולא כמקצת מחכמי הדור אשר נטו קו לחוש לדברי חכמי המדע. ויש לדבר על לבם ולהטות למוסר אוזנם לבל יסורו מדברי חז״ל, אפילו על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין. [יביע אומר חלק י׳ חיו״ד סימן כד עמוד רלח].